

A medieval manuscript illustration depicting a battle scene. On the left, a white horse is harnessed to a wooden siege engine, possibly a trebuchet, which is launching a large wooden projectile towards the right. Several soldiers in chainmail and surcoats are visible around the horse and the engine. On the right, a blue and red castle or fortified structure is shown with soldiers on its battlements. The background is a textured gold leaf. The entire illustration is framed by a decorative border of white dots and small star-like motifs.

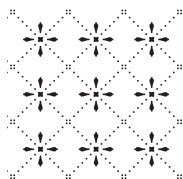
PETER FRANKOPAN

*Klic na pomoč
z vzhoda*

PRVA
KRIŽARSKA
ODPRAVA

Prevedel Drago K. Ocvirk

PETER FRANKOPAN

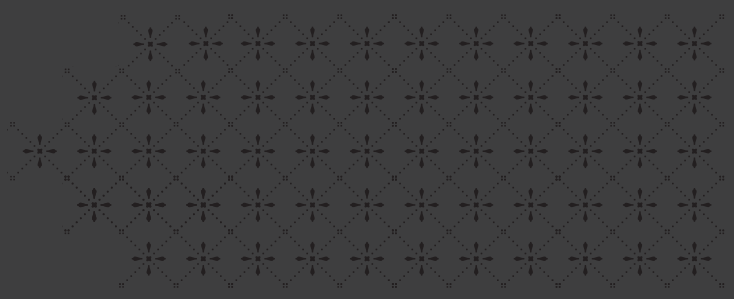

PRVA
KRIŽARSKA
ODPRAVA

Klic na pomoč z vzhoda

Prevedel Drago K. Ocvirk

Družina, 2024

Iz Jeruzalema in Carigrada je prišla zaskrbljujoča novica, ki je sedaj nenehno v ospredju naših misli: perzijska rasa, tuje ljudstvo in ljudstvo, ki ga je Bog zavrgel, ... so vdrl v dežele kristjanov [in] jih s klanjem, plenjenjem in požiganjem izpraznili.

Robert iz Reimsa

Na sinodo je prišlo veleposlaništvo carigrajskega cesarja in prosilo njegovo visokost papeža in vse Kristusove vernike, naj priskočijo na pomoč za obrambo te svete Cerkve proti poganom. Neverniki so namreč Cerkev na tistem ozemlju, ki so ga osvojili vse do carigrajskega obzidja, že skoraj uničili. Naš gospod papež je mnoge pozval, naj se podajo v to službo in se s prisego zaobljubijo, da bodo po Božji volji potovali tja in cesarju prinesli najbolj zvesto pomoč proti poganom, kolikor bodo le mogli.

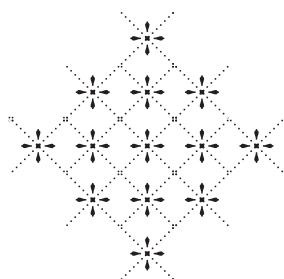
Bernold iz Konstance

Kelti so se zbrali z vseh koncev, drug za drugim, z orožjem in konji ter vso drugo opremo za vojno. Silno navdušeni in goreči so se zgrinjali po vseh cestah, s temi bojovníki pa je prišla množica civilistov. Bilo jih je več kakor peska na morski obali ali zvezd na nebu, s palmami in križi na ramenih ... Kakor pritoki, ki se z vseh strani zlivajo v reko, so se silovito valili proti nam.

Ana Komnena

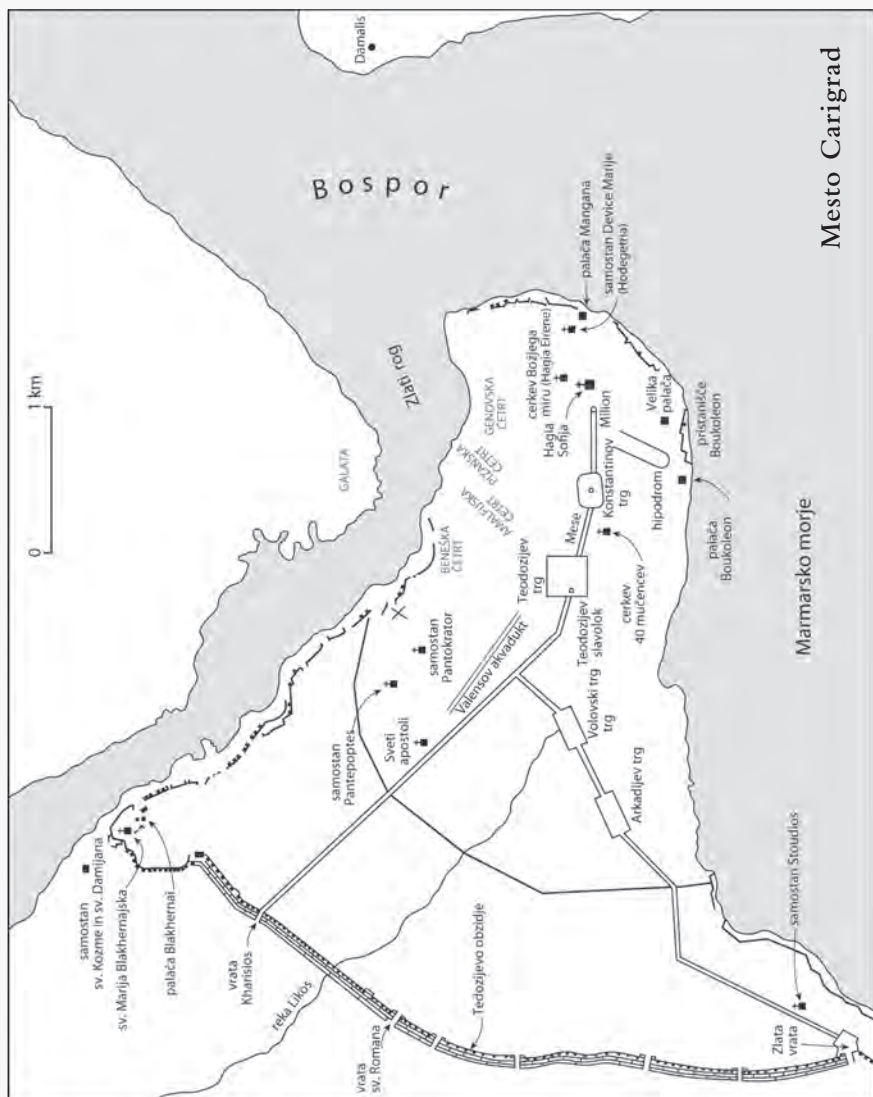
Cesar je v svojem bistvu kakor škorpion: medtem ko se ti ga ni treba bati, ko se gledata iz oči v oči, pa se moraš paziti, da te ne rani s svojim repom.

Viljem iz Tira

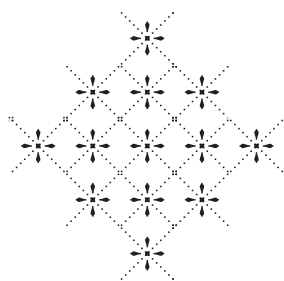

KAZALO

Predgovor in zahvale.....	15
Avtorjeva opomba.....	19
UVOD	21
1 – EVROPA V KRIZI.....	35
2 – OKREVANJE CARIGRADA	51
3 – STABILNOST NA VZHODU.....	69
4 – RAZKROJ MALE AZIJE.....	87
5 – NA ROBU KATASTROFE	103
6 – KLIC NA POMOČ Z VZHODA	121
7 – ODGOVOR ZAHODA	137
8 – V CESARSKO MESTO.....	158
9 – PRVI SPOPADI S SOVRAŽNIKOM.....	181
10 – BOJ ZA DUŠO KRIŽARSKE ODPRAVE	203
11 – RAZPAD KRIŽARSKE ODPRAVE	222
12 – POSLEDICE PRVE KRIŽARSKE ODPRAVE	239
Okrajšave / Kratice.....	265
Nadaljnje branje	269
Opombe.....	283
Slikovna priloga	327

Mesto Carigrad

PREDGOVOR IN ZAHVALE

Večini študentov na dodiplomskem študiju se kdaj lahko zazdi, da je predavanje, ki se začne ob devetih zjutraj, krivično in skoraj kruto. Spomnim se, kako sem se leta 1992 utrujeno vzpenjal po stopnicah Fakultete za zgodovino v Cambridgeu. Stresati sem moral samega sebe, da sem se prebudil in sedel, da bi poslušal prvo predavanje v semestru z naslovom »Bizanc in njegovi sosedi 800–1200«, ki sem si ga izbral. Pet minut kasneje sem bil nenadoma buden in osupel, kakor da bi pravkar popil trojni *espresso*. Slišal sem o neusmiljenih stepskih nomadih Pečenegih in o tem, kako bi vse naredili v zameno za poper, škrlatno svilo in bližnjevzhodne usnjene jermene. Spraševal sem se, zakaj so se bolgarski poganski voditelji v devetem stoletju odločili postati kristjani; slišal sem o Novem Rimu – cesarskem mestu Konstantinoplu, Carigradu.

Navdušenje ob tem prvem predavanju je povzročilo nenasitno lakoto po Bizantinskem cesarstvu in njegovih sosedih. Bilo je samoumevno, da sem hotel nadaljevati s podiplomskim raziskovanjem, edina težava je bila izbor teme. V oči mi je padla vladavina cesarja Alekseja I. Komnena s čudovito bogatimi viri in številnimi neodgovorjenimi

vprašnji. Kmalu pa je postalo jasno, da moram za pravi vpogled v Bizantinsko cesarstvo konec enajstega in v začetku dvanajstega stoletja razumeti literaturo tega obdobja, zlasti *Aleksiado*, potem grške in latinske vire južne Italije in svet stepskih nomadov, pa še arheologijo in materialno kulturo Carigrada, Balkana in Male Azije, zgodovino križarskih pohodov, srednjeveško papeštvo, ustanavljanje latinskih kolonij v Sveti deželi ... Kar se je precej nedolžno začelo z jutranjim predavanjem, je postalo strast: včasih sem bil prevzet, včasih nepotešen, vedno pa navdušen.

Mnogim se moram zahvaliti za podporo in pomoč v minulih letih. Predstojnik in sodelavci Worcester Collegea so mi od leta 1997 nudili čudovit in prijazen dom, izjemni v svoji velikodušnosti in skromni v zahtevah, ki so jih postavljali. Univerzi Princeton se moram zahvaliti za štipendijo Stanleyja J. Seegerja, ki mi je omogočila odpiranje novih raziskovalnih poti. Zahvaliti se moram tudi kolegom s Harvarda, ker so mi omogočili poletno sodelovanje v Dumbarton Oaksu, kjer so se pred mnogimi meseci izoblikovale nekatere tukajšnje zamisli. Osebj e Bodleian Library, predvsem tisti v Lower Reading Room, in History Faculty Library je bilo nenavadno potrpeljivo in naklonjeno. Enako velja za številne kolege v Oxfordu, kjer sem imel veliko čast delati skupaj z nekaterimi najboljšimi znanstveniki na področju poznoantičnih in bizantinskih študij.

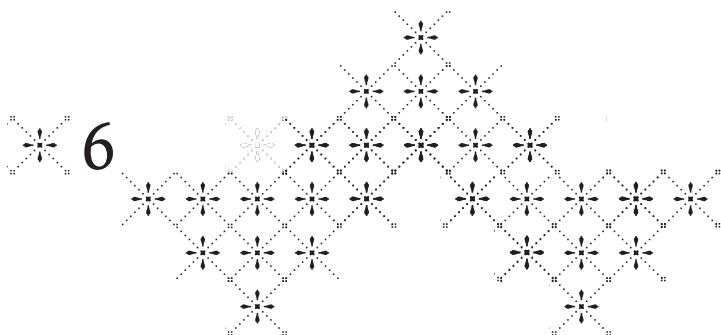
Zahvalo dolgujem številnim kolegom v Oxfordu, še posebej Marku Whittowu, Catherine Holmes, Cyrilu in Marlii Mango, Elizabeth in Michaelu Jeffreysu, Marcu Laxtermannu in Jamesu Howard-Johnstonu, ki so z mano velikodušno delili svoje poglede na enajsto in dvanajsto stoletje. Še zlasti sem hvaležen Jonathanu Shepardu, ki je imel tisto prvo predavanje na Cambridgeu ter me usmeril v Bizanc in je od takrat pomembno vplival name. Zahvaljujem se tudi mnogim drugim, od dodiplomskih in podiplomskih študentov do kolegov, s katerimi sem na konferencah pozno v noč razpravljal o Carigradu, Alekseju in križarskih odpravah. Če nisem v vsem

upošteval njihovih dobrih nasvetov in nasvetov drugih, se jim lahko samo opravičim.

Catherine Clarke je bila čudovita, saj me je spodbujala, naj na novo povem zgodbo o prvi križarski odpravi. Ta knjiga ne bi bila napisana brez njenega vodenja in pomoči njene fantastične ekipe pri Združenju Felicity Bryan. Will Sulkin pri založbi The Bodley Head in Joyce Seltzer pri Harvard University Press sta me ves čas velikodušno podpirala. Zahvaljujem se Jörgu Hensgenu, ker je postavljal težka vprašanja in poskrbel, da je ta knjiga boljša, kakor bi bila sicer. Chloe Campbell je bila angel varuh, njena potrpežljivost in nasveti nepogrešljivi in neprecenljivi. Velika hvala Anthonyju Hippisleyju in prav tako Martinu Lubikowskemu za njegove zemljevide. Ne bi mogel biti bolj hvaležen svojim staršem, ki me navdihujejo že od otroških let.

Največ dolgujem svoji ženi Jessici, ki je izvedela za nomade, Bizanc in vzhodno Sredozemlje istega dne kakor jaz, ko sem ji vzhičeno pripovedoval o novem svetu, ki sem ga spoznal tistega jutra. Potrpežljivo me je poslušala, ko sem ji pripovedal, da sem našel svojo sanjsko temo, in me ob prvem od mnogih kapučinov v Clowns Café spodbujala, naj jo raziskujem naprej. To knjigo posvečam njej.

Peter Frankopan
julij 2011

KLIC NA POMOČ Z VZHODA

V desetletjih pred prvo križarsko odpravo se je okrepil občutek krščanske solidarnosti, skupne krščanske zgodovine in usode, ki je povezoval vzhod in zahod. Temu je precej botroval povečan pretok ljudi in idej po Evropi, načrtno pa je to spodbujala tudi bizantinska propaganda.

Vzhod in zahod sta seveda vedno sodelovala, vendar se je ta izmenjava v enajstem stoletju vse bolj institucionalizirala, ker si je Bizantinsko cesarstvo goreče prizadevalo, da bi v Carigrad privabilo zahodne viteze. V Londonu je obstajal celo naborni urad, kjer so si tisti, ki so iskali slavo in bogastvo, podžigali svoja poželenja, bizantinski uradniki pa so tistim, ki so hoteli na vzhod, zagotavljali, da bo v Carigradu zanje dobro poskrbljeno.¹ Množica tolmačev je bila v cesarski prestolnici na voljo tistim, ki so prišli služiti cesarja.²

Včasih je bilo na zahodu, kot kaže, težko preprečiti mladeničem, željnim pustolovščine, da ostanejo doma. Iz pisma, ki ga je konec enajstega stoletja napisal Anzelm, opat vplivnega samostana Bec v Normandiji in poznejši canterburyski nadškof, mlademu normanskemu vitezu Viljemu, je razvidno, kako je bilo splošno znano, da se v Bizancu ponujajo

mamljiva plačila. Anzelm mu je svetoval: »Ne pusti se zapeljati donosnim obljubam; raje sledi pravi usodi in načrtu, ki ga ima Bog v mislih zate, in postani menih.« Ni znano, ali je Viljem upošteval nasvet, bolj verjetno je, da ga ni. Iz tega pisma namreč tudi izvemo, da je njegov brat že odšel v Carigrad, Viljem pa bi rad šel po njegovih stopinjah.³

V Bizancu je bil stalen dotok vitezov na splošno dobro sprejet, in to celo že pred Aleksejevim vzponom na prestol. V nasprotju z bizantinsko cesarsko vojsko, ki je ostala večinoma pehotna, je zahodno vojskovanje močno poudarjalo konjenico. Na bojnem polju je vitez zaradi tehnološkega razvoja zahodne vojaške opreme deloval zastrašujoče na svojem težkem konju. Nove taktike so to prednost še okrepile: zahodna konjenica je bila najučinkovitejša v bojni liniji, tako pri napredovanju kakor pri obrambi.⁴ Sovražniki kot Pečenegi in Turki, ki so se hitro premikali, so se jih bali zaradi njihove discipline. V bitki je bil namreč njihov cilj sovražne vrste razbiti, potem pa pobiti enote, ki so jih ločili od jedrne sile.

Toda vsi v Carigradu niso bili zadovoljni s prihodom teh stremuških tujcev z zahoda. Herve Frangopul (dobesedno »Frankov sin«), ki se je izkazal z izjemno uspešnim ustavljanjem turških vpadov v Malo Azijo v petdesetih letih enajstega stoletja in ga je cesar nagradil z obilnimi zemljišči in visokim nazivom, se je tako hudo zameril, da je končal na dnu Sredozemskega morja s kamnom, privezanim okoli vratu.⁵ Še en zahodnjak, Robert Krispin, je zaradi svojih uspehov podkuril zavist med bizantinskim plemstvom, zato svojega konca ni doživel na bojnem polju v boju proti Turkom, marveč ga je ugonobil strup, ki so mu ga dali v hrano zavistni carigrajski tekmeči. No, vsaj takšne govorice so takrat krožile po Evropi.⁶

Ko so se razmere v Mali Aziji proti koncu enajstega stoletja poslabšale, je Aleksej vse bolj zavzeto iskal pomoč zunaj cesarstva. Sodobniki iz vse Evrope so v devetdesetih letih enajstega stoletja opažali bolj in bolj zaskrbljene pozive k pomoči, ki so prihajali iz Carigrada. Ekehart iz Aure

je zapisal, da je Aleksej pošiljal veleposlaništva in pisma, »ki smo jih videli celo sami«, da bi dobil pomoč zaradi resnih težav v »Kapadokiji ter povsod po Romaniji [drugo ime za Bizanc] in Siriji«. ⁷ Po navedbah drugega dobro obveščenega kronista: »Končno se je cesar v Carigradu po imenu Aleksej ustrašil nenehnih vdorov poganov in ogromnega zmanjšanja svojega kraljestva, zato je v Francijo poslal odposlance s pismi, ki naj bi kneze podnetili za pomoč ... ogroženi Grčiji.« ⁸

Tovrstno pošto je prejel tudi Robert, grof Flandrije. Vsak dan in brez prekinitve so prihajala poročila od cesarja, da so pobili nešteto kristjanov; dečki in starci, plemiči in kmetje, kleriki in menihi so pri Turkih trpeli strašni greh sodomije; druge so nasilno obrezovali, plemiške gospe in njihove hčere pa so nekaznovano posiljevali. Nadvse sveto cesarstvo grških kristjanov stiskajo pogani z vseh strani, je sporočal Aleksej. ⁹

Te pretresljive zgodbe o turškem nasilju in trpljenju kristjanov so sprožile ogorčenje na Zahodu. V začetku devetdesetih let enajstega stoletja, ko je bila Nikomedija napadena, so Aleksejevi pozivi postali še silnejši. Cesar je »povsod pošiljal odposlance s pismi, nabitimi z žalovanjem in polnimi joka. V njih je v solzah prosil za pomoč vse krščansko ljudstvo,« in pozival na pomoč proti barbarom, ki so skrunili krstilnice in do tal zravnali cerkve. Zaradi tega je Robert Flandrijski zbral zahodne sile in te so, kot smo videli, končno omogočile povrnitev mesta in dežele vse do Roke svetega Jurija, tj. do Bosporske ožine. ¹⁰

Novice o propadu cesarstva so se razširile po Evropi, prinesla pa so jih veleposlaništva, sestavljena iz »svetih mož«. ¹¹ Po navedbah enega od kronistov je postalo splošno znano, da se kristjani na vzhodu, »to je Grki in Armenci«, soočajo z »obsežnim in strašnim turškim preganjanjem v Kapadokiji, Romaniji in Siriji«. ¹² Druga poročila so bila natančnejša: Turki so »napadli Palestino, Jeruzalem in Božji grob ter zavzeli Armenijo, Sirijo in del Grčije, ki sega skoraj do morja in se

imenuje Roka svetega Jurija«, je zapisal eden od sodobnikov.¹³ Na zahodu je bilo tudi znano, kako zelo je trpelo zemljiško plemstvo zaradi izgube svojih posesti.¹⁴

Najnovejše in zelo natančne novice o mučnem položaju Bizanca so se tako silno razširile, da Urbanu II. pozimi leta 1095, ko je stopil pred množico v Clermontu, skoraj ni bilo treba o tem govoriti. »Pohiteti morate s pomočjo svojim bratom, ki živijo na vzhodu,« poroča ena od različic njegovega govora, »in potrebujejo vašo pomoč, za katero pogosto milo prosijo. Kot mnogi med vami že veste, so jih namreč napadli Turki, perzijsko ljudstvo, in napredovali vse do rimskega ozemlja, do tistega dela Sredozemlja, ki se imenuje Roka svetega Jurija. Zavzemajo vedno več krščanskih dežel, sedemkrat so jih že premagali v prav toliko bitkah, pobili ali zajeli so mnogo ljudi, porušili cerkve in opustošili Božje kraljestvo.«¹⁵ Za široko razširjeno vedenje o propadanju na vzhodu so bila zelo zaslužna pisma, ki jih je Aleksej pošiljal naokoli, in naprežanja, da bi izmoledoval podporo za svoje cesarstvo v devetdesetih letih enajstega stoletja.

Informacije niso prihajale na zahod samo po uradnih komunikacijskih poteh. Nekatere novice iz Male Azije so prinesli popotniki in romarji, ki so konec enajstega stoletja potovali v Carigrad ali Jeruzalem. Ljudje – kot Robert Flandrijski, ko je bil leta 1089 na poti iz Svete dežele domov – so se sami prepričali, v kakšnem položaju je Bizanc. Tudi Viljem Apulijski, ki je konec enajstega stoletja pisal v južni Italiji, je slišal za napade na cerkve in preganjanje kristjanov, vendar je menil, da je za krizo krivo preveliko zbližanje bizantinskega cesarja s Turki. To je storil v upanju, da jih bo izkoristil za okrepitev lastnega položaja.¹⁶ Glede na Aleksejeva zavezništva s Sulejmanom in zlasti Malik-Šahom so bila ta mnenja utemeljena. Vendar pa ocena, da je bil za grozne razmere kriv cesar sam, kaže, da toka novic z vzhoda ni mogel izključno nadzorovati cesarski dvor.

Kljub pripovedim, ki so jih prinašali domov obiskovalci Carigrada in Svete dežele, pa usklajenost njihovih poročil razodeva, kako je bilo na splošno učinkovito upravljanje

informacij iz centra. Njihova vsebina, ton in sporočilo so bili skoraj povsem enaki: cerkve na vzhodu so bile uničene; kristjani, zlasti duhovščina, so trpeli strašno preganjanje; Mala Azija je propadala, Turki so prišli vse do Roke svetega Jurija [tj. Bosporske ožine]; Bizanc je nujno potreboval vojaško pomoč. Takšna pripoved je bila tako splošno razširjena zato, ker je največ informacij prihajalo od cesarja.

V številnih poročilih je bilo skupno zlasti opozarjanje na poslabšanje razmer v Jeruzalemu samem. Zdi se, da so razmere v Palestini in Svetem mestu proti koncu enajstega stoletja postajale vse bolj negotove. Turki so sprva kazali precejšnjo strpnost do nemuslimanskih skupnosti v tej regiji, toda ko so v sedemdesetih letih enajstega stoletja zavzeli Jeruzalem kairski fatimidi, so se napetosti med sunitskimi Turki in šiitskimi fatimidi zaostriale. Velika vojaška fatimidska odprava proti obalni regiji je leta 1089 dosegla pomembne uspehe, medtem ko je smrt vodilnega turškega poveljnika v bitki leta 1091 še dodatno povečala zaskrbljenost. Ta se je naselila med lokalnim prebivalstvom.¹⁷ Poročila so poudarjala, da je v Antiohiji prišlo do prisilnega spreobračanja grških in armenskih kristjanov v islam, preganjanje pa je spremljalo tudi močno povečanje davkov in obveznosti za kristjane v Jeruzalemu.¹⁸ Preganjanje je doletelo tudi jude. Leta 1077 je bila v Jeruzalemu požgana velika sinagoga, kar je le eden od primerov trpinčenja, zabeleženega v tem obdobju.¹⁹

Čeprav so nedavne raziskave preizpraševale, v kako težavnih razmerah so živeli nemuslimani v sedemdesetih in osemdesetih letih enajstega stoletja, so tudi arabski viri neposredno pred križarsko odpravo beležili napetosti v Jeruzalemu, Antiohiji in Sveti deželi.²⁰ Arabski komentator iz Alepa je v dvanajstem stoletju zapisal, da so »prebivalci sirskih pristanišč preprečili frankovskim in bizantinskim romarjem pot v Jeruzalem. Tisti, ki so preživeli, so novico o tem razširili po svoji deželi. Zato so se pripravljali na vojaški napad.«²¹ Drugi pisec je domneval, da je očitno slabo ravnanje novoimenovanega

upravitelja Jagi-Sijana s kristjani v Antiohiji zagotovo klicalo po odzivu.²²

Zaradi takšnih razmer so zahodni romarji vse težje obiskovali Sveto mesto. V desetem in enajstem stoletju se je število romanj v Jeruzalem močno povečalo. Spodbujali so ga vse večje materialno blagostanje, intelektualna radovednost in večja odprtost za potovanja, ki je povzročilo splošno krčenje zgodnjesrednjeveškega sveta.²³ Vendar se je romarski promet sedaj zaradi naraščajočega nasilja v Mali Aziji in na Levantu močno upočasnili. Šokantne zgodbe o svetih krajih so se razširile in poročalo se je, da so bili romarji deležni mučenja in nasilja ter prisiljeni plačevati odkupnino zatiralskim Turkom.²⁴ Peter Puščavnik, karizmatični pridigar, je številnemu in zgrogenemu poslušalstvu pripovedoval o slabem ravnanju, ki naj bi ga doživel na pretresljivem potovanju v Jeruzalem.²⁵ Kljub temu pa to ni vseh odvrnilo od romanja. Rogerij Foiški (Foix blizu Toulousa) je vztrajal in se spomladi leta 1095 pripravljaj na pot v Sveto mesto ter se leto pozneje vrnil, da bi si povrnil svoje dežele v južni Franciji.²⁶ Kmalu zatem je romanje opravil še en vitez iz Normandije, ki je svojo varno vrnitev proslavil z obdaritvijo opatije Jumièges.²⁷ Vendar so bili takšni v manjšini. Kot je eden od kronistov zapisal, so bile razmere v devetdesetih letih enajstega stoletja takšne, da se je le malo ljudi upalo odpraviti na pot.²⁸

Aleksej je to naraščajočo skrb glede Jeruzalema v zahodni Evropi izkoristil. Ker je ob koncu enajstega stoletja v Carigradu živelo mnogo zahodnjakov, med njimi tudi nekaj na najvišjih položajih v cesarski službi, je cesar dobro razumel pomen in čustveno privlačnost Svetega mesta. Zato je leta 1083 poklical jeruzalemskega patriarha Evtimija, da bi bil priča mirovnemu sporazumu z Bohemondom, »tem strašnim Frankom«, potem ko je cesar končno ustavil prvi normanski napad na Bizanc. Patriarhova navzočnost naj bi pokazala, da je bila zaradi vdora v cesarstvo zaskrbljena ena od najpomembnejših osebnosti krščanskega sveta.²⁹

Drugi primer je vstavek v slovansko besedilo iz tistih časov. V začetku leta 1091 so na dvor hrvaškega kralja Zvonimirja prispeli odposlanci cesarja Alekseja in papeža Urbana II. zaradi nastajajoče zveze med latinsko in grško Cerkvijo, ki je bila sklenjena osemnajst mesecev prej v Carigradu. Odposlanci so Zvonimirjevemu dvoru opisali, kako so Jeruzalem in sveti kraji padli v roke poganom, ki so uničevali in oskrunili te svete kraje. »Prosimo in zaklinjamo te, naš brat Zvonimir, najbolj pobožni kralj kristjanov,« so prosili, »pomagaj nam zaradi ljubezni do Kristusa in svete Cerkve.«³⁰

Kot kaže, je Aleksej v svojem pismu – to velja za spornega – Robertu Flandrijskemu v začetku devetdesetih let enajstega stoletja namenoma uporabil Jeruzalem, da bi izsilil odziv zahoda. Če bo kraljestvo kristjanov padlo pod Turke, je svaril cesar, bo Gospodov grob za vedno izgubljen.³¹ To povezovanje usode bizantinske prestolnice in Svetega mesta je našlo pot v kronike Evrope na začetku dvanajstega stoletja. »Iz Jeruzalema in mesta Carigrada je prišla zaskrbljujoča novica,« je zapisal menih Robert, »perzijska rasa, tuje ljudstvo in ljudstvo, ki ga je Bog zavrzel, ... so vdrli v dežele kristjanov, [in] jih s klanjem, plenjenjem in požiganjem izpraznili, nekatere kristjane ugrabili in jih odpeljali v svoje dežele.«³² To sporočilo je mogoče pripisati cesarju v Carigradu.

Aleksejevo zavzemanje za Jeruzalem je bila spretna poteza in je povsem razumljivo sprožila reakcijo med krščanskim viteštvom v Evropi, ki je postajalo vse bolj uglašeno z idealoma pobožnosti in služenja. Uvedba cerkvenih sankcij za bojevanje ob nedeljah, praznikih in svetih dnevih je pomagala zahodnim vitezom privzgojiti krščanski etos, ki je presegal zgolj bojevanje in vojaško osvajanje.³³ Čeprav je bila med retoriko in prakso opazna razlika – nedvomno so bile zahteve Iva iz Chartresa, da je treba izobčiti vse, ki so počeli kaj nasilnega med sredinim sončnim zahodom in ponedeljkovim sončnim vzhodom visokoletne – so bili poskusi Cerkve, da bi posegla v posvetno življenje, osupljivi in so očitno vplivali na družbo.³⁴

V tem kontekstu so imele novice o stiski na vzhodu poseben odmev. Ker je zanimanje za Jeruzalem konec enajstega stoletja že mejilo na obsedenost, so se poročila o nevarnosti za kristjane in Sveto deželo dobro ujela z naraščajočimi strahovi pred skorajšnjim koncem sveta. Zaradi poplav, lakote, meteorskega deževja in mrkov je bilo mogoče sklepati, da se bliža konec sveta.³⁵ Papeževi pozivi k obrambi Cerkve so tako dali zahodnemu viteštvu nov *raison d'être*, razlog za obstoj. Obljuba duhovne nagrade za tiste, ki so bili pripravljeni priskočiti na pomoč vernikom na vzhodu, je bila zapeljiv poziv k mobilizaciji. Aleksejev klic na pomoč je v Evropi sprožil ogorčen in jezen odziv.

Aleksejevo povezovanje Carigrada in Jeruzalema po eni strani, in njegovo predstavljanje samega sebe kot zagovornika koristi Svetega mesta v enaki meri kakor lastnega cesarstva po drugi strani, sta zagotovo vplivala na sodobnike v južni Italiji. Ena od kronik, ki jo pripisujejo Lupu Protospartarju, poroča, da so se vitezi iz zahodne Evrope sredi devetdesetih let enajstega stoletja odpravili na pot zato, da bi »s pomočjo cesarja Alekseja v boju proti poganom lahko prišli do Božjega groba v Jeruzalemu«. ³⁶ Gilbert iz Monsa je prav tako opazil, da so odposlanci iz Carigrada opozarjali na stisko Svetega mesta.³⁷ Neki kasnejši avtor ni dvomil, da je Aleksej izkoristil težave v Jeruzalemu v svojo korist. »Zavedal se je, da bo moral Italijane zaprositi za zavezništvo in storiti to precej zvijačno,« je v 13. stoletju zapisal Teodor Skutariot. Cesar se je zavedal, da lahko izkoristi priljubljenost, ki jo je Jeruzalem užival v zahodni Evropi: »To je razlog, zakaj so mnogi od njih, ki jih je bilo na tisoče in deset tisoče, po prečkanju Jonskega morja hitro prispeli v Carigrad.«³⁸

Skratka, Aleksej je vedel, kako pritisniti na čustvene sprožilce zahodnih kristjanov. Izkoristil je tudi hitro rastočo obsedenost z relikvijami, v kateri je imel duhovni pomen vsak predmet, povezan s Kristusovim življenjem, pa naj je bil še tako banalen in neverjeten – vključno z njegovimi

mlečnimi zobmi in kruhom, ki ga je nekoč žvečil kot otrok.³⁹ Cesar je v letih pred prvo križarsko odpravo dejavno spodbujal to povpraševanje po relikvijah. Sicer neznatno poročilo o življenju Piba, škofa v Toulou, razkriva, da je škof leta 1086 ob vrnitvi z romanja prinesel s seboj v Nemčijo košček svetega križa. Škof ga ni našel naključno, marveč mu ga je podaril sam cesar osebno. Zato ni čudno, da je Pibo opisal Alekseja kot »najslavnejšega cesarja Grkov, ki so ga imeli nadvse radi«. ⁴⁰

Med koristniki Aleksejeve relikvijske diplomacije je bil tudi nemški kralj Henrik IV., ki so mu v začetku osemdesetih let pošiljali verske zaklade, da bi ga pridobili za podporo proti Normanom. Dobil je »zlato prsni križ z biseri in relikviarij z zlatimi vstavki, v katerem so bili telesni delci različnih svetnikov, vsak primerek pa je bil označen z malo označbo«. ⁴¹ Po mnenju dveh nemških avtorjev so bili med temi predmeti tudi vaze in vrči, zelo verjetno iz zbirk, ki jih je Aleksej pridobil z razlastitvijo v bizantinskih cerkvah malo pred tem. ⁴² Ko Peter Častitljivi piše, da je cesar obogatil številne kapele in cerkve severno od Alp, se lahko to nanaša le na relikvije in svete predmete, ki jih je Aleksej poslal v oddaljene kraje. Čeprav Peter, opat velikega samostana Cluny, ne navaja, katera darila je sam prejel od Alekseja ali kdaj jih je prejel, njegovo vzhičeno odobravanje kaže, da je Aleksej pošiljal resnično pomenljive predmete: nesporno je bil »velik v imenu in dejanju«. ⁴³

Ni presenetljivo, da je Aleksej v pismu Robertu Flandrijskemu opozoril na carigrajsko zbirko relikvij, ki je vključevala najbolj svete in pomembne predmete, povezane s Kristusovim življenjem: steber, na katerega je bil Jezus privezan pred bičanjem; sam bič in škrlatno ogrinjalo, v katerega je bil Kristus odet; trnjeva krona, oblačila s križanja ter večina svetega križa in žebli, s katerimi je bil Kristus pribit nanj; platno iz groba; dvanajst košar z ostanki petih hlebov in dveh rib, ki so nahranili pet tisoč ljudi; relikvije in kosti apostolov, mučencev in prerokov. ⁴⁴ Gvibert iz Nogenta, ki je prebral pismo

in pripravil povzetek njegove vsebine, je opazil trditev, da je glava Janeza Krstnika, vključno z njegovimi lasmi in brado v Carigradu – to ga je presenetilo, saj je mislil, da je Janezova glava shranjena v cerkveni zakladnici v Angersu. »Sedaj smo prepričani,« je bridko zapisal, »da dva Janeza Krstnika nista obstajala in da en človek ni imel dveh glav, saj bi bilo to brezbožno.«⁴⁵ Obljubil je, da bo zadevo raziskoval naprej.

Ko so se sredi devetdesetih let enajstega stoletja okrepili Aleksejevi pozivi za pomoč, je bil še posebej ustvarjalen pri uporabi različnih delov svetega Križa. Križ je bil relikvija, ki je bila najtesneje povezana s Carigradom, saj so ga v prestolnico prinesli v četrtem stoletju v času vladavine cesarja Konstantina. Množica oltarjev in cerkva, ki jih je blagoslovil papež Urban II. v osrednji Franciji v letih 1095–1096, kaže, da je Aleksej morda dal papežu dele križa kot močno orodje, ki naj bi pomagalo zbrati podporo za vojaško odpravo.⁴⁶

Vplivnim zahodnim obiskovalcem Carigrada so načrtno razkazovali relikvije, ki so jih hranili v prestolnici. Menih iz Kenta, ki jo je obiskal v začetku devetdesetih let enajstega stoletja, je po naključju srečal domačega prijatelja, ki je služil v Aleksejevi telesni straži, in dobil dovoljenje za vstop v cesarjevo zasebno kapelo, čeprav je bil dostop do nje strogo nadzorovan. Dejstvo, da so menihu dovolili vstop in mu potem dali še relikvije svetega Andreja, ki jih je odnesel nazaj v katedralo v Rochestru, kaže, da je cesar nadzoroval diplomatske kanale, da bi pridobil naklonjenost zahodnjakov.⁴⁷

Aleksejeva spretnost razvozlavanja, kaj je pomembno za zahodnjake, je vključevala tudi jezik, ki ga je uporabljal v komunikaciji z evropskimi vodilnimi ljudmi. V stikih s Henrikom IV. v začetku osemdesetih let je na primer govoril o krščanski solidarnosti in verskih obveznostih. Henrik in Aleksej morata sodelovati proti normanskemu voditelju Robertu Guiscardu, je zapisal bizantinski cesar, »da bi bila hudobija tega sovražnika tako Boga kakor kristjanov – morilca in zločinca – kaznovana ... Ti in jaz sva lahko kot kristjana prijatelja,

še tesneje povezana kakor sorodnika. Tako bova črpala moč drug od drugega in bova strašna za sovražnike ter z Božjo pomočjo nepremagljiva.«⁴⁸

Njegova komunikacija z velikim benediktin-skim samostanom na Monte Cassinu v Italiji ni bila nič manj skrbno preiščena. V zahvali za pismo, v katerem je opat izrazil tople pozdrave Alekseju in mu zaželel neizmerno naklonjenost vsemogočnega Boga, je ta izpovedal, da je Vsemogočni »s svojim usmiljenjem in milostjo počastil in poveličal moje cesarstvo. Vendar ne samo zato, ker nimam v sebi nič dobrega, ampak ker grešim bolj kakor drugi, vsak dan molim, da bi Božje usmiljenje in potrpežljivost podpirala mojo šibkost. Toda ti, poln dobrote in kreposti, imaš mene, resničnega grešnika, za dobrega človeka.«⁴⁹ Alekseju je bilo veliko do tega, da pokaže svojo ponižnost in poudari svojo osebno pobožnost in predanost. S tem je hotel preračunljivo narediti vtis na meniha na čelu reda, ki je temeljil na strogih pravilih poslušnosti in samozatajevanja.

Jasno je torej, da je Aleksej vedel, kako nagovoriti zahodnjake. Pri tem se je nedvomno opiral na svoje izkušnje z ljudmi, kakor sta Peter Alifa, Norman, ki je v osemdesetih letih stopil v cesarsko službo, in Gojbert, menih iz Marmoutiera, ki je tik pred prvo križarsko odpravo postal tesen zaupnik cesarja in njegovega ožjega kroga. Cesar je namenoma uporabil Jeruzalem za vabo, da bi Bizancu pritegnil vojaško podporo, težave cesarstva in svoje politične interese pa predstavil v okviru krščanske dolžnosti.

Možno je, da je Alekseja k njegovemu pozivu bodril uspeh njegovih prejšnjih prošenj za pomoč. Pisma, ki jih je na primer poslal po padcu Nikomedije v roke Abu Al Kasimu v začetku devetdesetih let enajstega stoletja, so takoj obrodila sad, saj so se mu pridružili zahodni vitezi, da bi »z Božjo pomočjo« pregнали Turke.⁵⁰ Toda ko so se razmere v Bizancu poslabšale, je cesar potreboval mnogo bolj obsežno pomoč. Aleksej je zato svoje pozive skrbno usmeril k tistim,

PETER FRANKOPAN
PRVA KRIŽARSKA ODPRAVA

Klic na pomoč z vzhoda

NASLOV IZVIRNIKA: *The first crusade*

© Peter Frankopan, 2012

© ZA SLOVENSKO IZDAJO:

Družina d. o. o., 2024

Prva izdaja

PREVOD: Drago K. Ocvirk

JEZIKOVNI PREGLED: Vida Frelih

UREDNIK: David Ahačič

OBLIKOVANJE IN PRELOM:

Pavla Bonča

PRIPRAVA ZEMLJEVIDOV:

Vintage – Penguin Random House UK

NA NASLOVNICI:

detajl mozaika v baziliki San Vitale
v Ravenni (Shutterstock)

IZDALA IN ZALOŽILA: Družina d. o. o.

ZA ZALOŽBO: Tone Rode

NAKLADA: 400 izvodov

Tiskano v Sloveniji

Ljubljana 2024

Knjižno delo je izšlo v okviru
knjižnega programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike
Slovenije v letu 2024.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica,
Ljubljana

94(5-15)<1096/1099<

FRANKOPAN, Peter

Prva križarska odprava : klic na pomoč
z vzhoda / Peter Frankopan ; [prevod
Drago K. Ocvirk]. - 1. izd. - Ljubljana :
Družina, 2024

Prevod dela: *The first crusade*
ISBN 978-961-04-1142-0
COBISS.SI-ID 213296131

Po izročilu je prvo križarsko odpravo tisočnij evropskih vojščakov, romarjev in pustolovcev spodbudil papež Urban II. leta 1096 z ognjevitimi nagovori po vsej Franciji – šele tri leta kasneje so te množice stale pred jeruzalemskim obzidjem in čakale ukaz za naskok in osvoboditev svetega mesta. Kakšna sila jih je gnala na tako dolgo in nevarno pot?

Zgodovinarji se najpogosteje osredotočajo na odločilno vlogo papeštva, na pomen odprave za kolektivno identiteto Rimske Cerkve, na brezštevne evropske viteze in priljubljene zgodbe o pogumu ter tragedijah. PETER FRANKOPAN pa je svojo pozornost usmeril tja, kjer se je v resnici vse začelo – na vzhod, v Carigrad, na dvor cesarja Alekseja I. Komnena, od koder se je razlegel ta zgodovinski klic na pomoč.

Na podlagi dolgo prezrtih vzhodnih virov Frankopan ponuja provokativno in izvirno razlago dogodkov, ki so sledili prvi križarski odpravi in zaznamovali zgodovino. Papeška moč je bila res utrjena, Carigrad, srce Bizantinskega cesarstva, pa si ni nikoli opomogel. Ob branju bomo lažje razumeli, kako je zavzetje Jeruzalema vplivalo na prevlado zahodne Evrope in oblikovalo tudi sodobni svet.

ZALOŽBA
DRUŽINA

34,90 EUR

